

Sajma Sarić

Osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane) i drugih kulturno-prosvjetnih i humanitarnih društava u Gračanici početkom 20. stoljeća

THE ESTABLISHMENT OF THE FIRST READING-ROOM (KIRAETHANA) AND OTHER EDUCATIONAL AND HUMANITARIAN SOCIETIES IN GRAČANICA AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

ABSTRAKT

Uz ostala kulturno-prosvjetna društva s početka 20. stoljeća, posebno je obrađeno osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane), koja je osnovana 1903. godine. Zahtjev za njeno osnivanje potpisalo je 50 uglednih građana, čija su imena navedena u ovom prilogu. Islamska čitaonica je imala značajnu ulogu u kulturnom, društvenom, pa i političkom životu Bošnjaka muslimana u Gračanici.

Ključne riječi: kiraethana, čitaonica, Gračanica

ABSTRACT

The establishment of the first islamic reading-room (kiraethana) in Gračanica in 1903 drew as much of attention as the establishment of some other educational societies at the beginning of the 20th century. A demand for its establishment was signed by 50 wellrespected townsmen whose names will be listed. The Islamic reading-room had a great role in cultural, social and even political life of Bosniacs (muslims) in Gračanica.

Key words: kiraethana, reading-room, Gračanica

Sajma Sarić
Osnivanje islamske čitaonice (kiraethane) i drugih kulturno-prosvjetnih i humanitarnih društava u Gračanici

Mina Kujović
Zahtjev za otvaranje gimnazije u Gračanici 1914. godine

Damjan Blagojević
Gradsko jezgro Gračanice 1940. godine, urbano-komunalna i društveno prirodna skica

Austro-ugarska okupacija Bosne i Hercegovine, 1878. godine, donijela je velike političke promjene i pokrenula krupne društvene, ekonomske i kulturne procese u historiji ove zemlje. Ukupan kulturni razvitak Bosne i Hercegovine bio je podređen dugoročnim interesima Monarhije u ovom dijelu Balkanskog poluostrva. Odgovor takvoj politici predstavlja pojava opozicionih pokreta u vidu zahtjeva za vjersko-prosvjetnu autonomiju, koji se artikulušu u redovima muslimanskog i pravoslavnog stanovništva.

U književnosti i književnom životu, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, pojavljuju se mnoštvo časopisa i kulturno-prosvjetnih društava, orijentiranih na razvijanje i afirmaciju pojedinačnih nacionalnih interesa.

Sa osnivanjem časopisa i kulturno-prosvjetnih društava, te otvaranjem čitaonica, počinje se stvarati i čitalačka publika. Tako su potkraj 19. stoljeća čitaonice i pjevačka društva postajali osnovni oblici i nove forme kulturne aktivnosti i kulturnog života u mnogim bosanskim kasabama. U čitaonicama su se okupljali činovnici, vojnici, poslovni ljudi, u njima se odvijao novi društveni život. One su imale obrazovne i humanitarne ciljeve. Njihovu ulogu će kasnije preuzeti kulturno-prosvjetna društva. Aktivnost kulturno-prosvjetnih društava bila je usmjerena prvenstveno na širenje prosvjećenosti u narodu i podizanje kulturnog nivoa, ali istovremeno i ka stvaranju i jačanju neophodnih privrednih kadrova i domaće inteligencije.

Uticaj uključenja Bosne i Hercegovine kao privrednog područja u srednjoevropski prostor sa visokorazvijenim kapitalističkim odnosima snažno se

osjetio i na kulturno-prosvjetnom planu. Ekonomski ojačano i modernizovano građanstvo sve snažnije istupa sa političkim i kulturno-prosvjetnim zahtjevima. Početkom 20. stoljeća sve je zapaženija prosvjetna i kulturna aktivnost mnogobrojnih čitaonica i društava s nacionalnim predznakom.

Pred dolazak Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu, Gračanica je bila izrazito trgovačko mjesto, sa nešto većom čaršijom. Po popisu iz 1879. godine, imala je 613 kuća i 3.012 stanovnika (po popisu iz 1910. godine, broj stanovnika je narastao na 4.222). Odmah po okupaciji, kao i ostala slična mjesta, dobija poštu, 1887. godine osnovnu školu, željeznicu itd. Broj prosvjetnih ustanova u Gračanici kasnije raste (otvaraju se viša djevojačka i zanatska škola, vjerske škole itd.), a ubrzano niču i razna kulturno-prosvjetna društva i čitaonice.

U kulturno-prosvjetnom i društvenom životu gračaničko građanstvo osnivalo je ona društva koja su bila primjerena potrebama, interesima, tradiciji i navikama svakog pojedinog naroda.

Prema izvještajima o popisu društava Statističkog odjeljenja Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, u periodu od 1878. do 1914. godine, Gračanica je imala dvanaest društava (deset u samoj kasabi, a 2 na selu). Prvo je registrovano 1896. godine pod nazivom "Gračanička čitaonica", a zatim slijede: "Pčelarska podružnica" (1898.), "Freiwillige Feuerwehr", tj. "Dobrovoljno vatrogasno društvo" (1899.), "Islamska čitaonica" (1903.), "Srpska narodna čitaonica" (1906.), Pododbor Srpskog potpornog društva "Prosvjeta" (1907.), "Turska čitaonica" i knjižnica (1910.), "Srpski soko" (1910.), Pododbor "Gajreta" (1910.), "Trezvenost"

(1912.), “Pobratimstvo” Kakmuž (1912.), “Srpski soko” Kožuhe (1912.).

Iz pregleda društava vidi se da su stanovnici Gračanice bili veoma otvoreni prema kulturno-prosvjetnim, humanitarnim, sportskim i nacionalnopolitičkim idejama.

Podaci za ratni period (1914.-1918. godina) nisu iskazani kroz spiskove društava, ali, prema podacima časopisa *Bosnische Bote* (Bosanski glasnik), koji je izlazio za sve četiri godine rata, može se zaključiti da su neka egzistirala i u tom periodu.

Osnivanje “Gračaničke čitaonice”, 1896. godine, ima veoma veliki značaj u društvenom životu grada. U početku čitaonica broji 22 člana, da bi u 1912. godini taj broj narastao na 46 članova.

Islamska čitaonica (kiraethana) u Gračanici (1903.) u početku je imala 63 člana, a kasnije se taj broj smanjuje na 52 člana.

Interesantno je napomenuti da je Turška čitaonica i knjižnica u Gračanici, osnovana 4. 8. 1910. godine, imala prilikom osnivanja ukupno 240 članova, a već u 1912. godini taj se broj smanjio na 64 člana. Nije poznato zbog čega se broj članstva više nego prepolovio. Uzroke treba tražiti u promjeni političkih prilika u kasabi ili pojačanom iseljavanju stanovništva pred Prvi svjetski rat.

Humanitarne ideje Pododbora Srpskog potpornog društva “Prosvjete” i Pododbora “Gajreta”, koji su imali zadatak da pomognu podizanju nacionalne inteligencije na univerzitetima i zanatlijskog i trgovačkog podmlatka, naišle su na dobar odziv kod gračaničkog građanstva. Pododbor “Prosvjete” prilikom osnivanja (1909.) ima ukupno 109 članova, a 1912. godine

42 člana. Pododbor “Gajreta” (1910.) ima 63 člana, a 1912. godine 66 članova. Podaci o broju članova drugih društava prilikom osnivanja izgledaju ovako: Vatrogasno društvo Gračanica 12 članova, Srpska narodna čitaonica 53 člana, a 1911. godine 84 člana, Srpski soko 32 člana, Srpski soko (Kožuhe) 30 članova, Pčelarska podružnica 26 članova, Pobratimstvo 15 i Trezvenost 45 članova.

Prema jednom dokumentu Zemaljske vlade u Sarajevu, sva društva u Bosni i Hercegovini su potpadala pod nadzor i kontrolu nadležne upravne oblasti. U ovom slučaju, kao neposredna prvomolbena nadzorna oblast bio je Gradski kotarski ured u Gračanici, koji je imao pravo da na sve skupštine, zabave i predavanja pošalje svoga izaslanika.

Dokumentacija, nažalost, za sva društva nije sačuvana, za neka društva nije ni djelomično sačuvana, za pojedina samo fragmentarno, dok se za neka sistematskim istraživanjem dva veoma značajna fonda Zemaljske vlade u Sarajevu i Zajedničkog ministarstva financija – odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu u Beču, može gotovo cjelokupan rad rekonstruisati. Inače, ova dva značajna fonda su nezaobilazan izvor za naučno istraživanje i šire proučavanje društveno-političkog i prosvjetno-političkog života u Bosni i Hercegovini.

Na osnovu istraženih fondova Zemaljske vlade za BiH i Zajedničkog ministarstva financija za BiH, te pronađenih dokumenata o društvima u Gračanici, dat ćemo prikaz osnivanja i djelovanja “Islamske kiraethane” u Gračanici, osnovane 1903. godine.

Iz dokumenta, originalne molbe (faksimil u prilogu), datirane 15. februar 1903.

godine, doznajemo da su članovi osnivači (odnosno Privremeni odbor Društva Islamske kiraethane), uputili Zemaljskoj vladi u Sarajevu molbu da im odobri osnivanje i rad društva. Uz molbu priložili su prijedlog pravila društva, koja je trebala potvrditi i odobriti Zemaljska vlada u Sarajevu, kao i Zajedničko ministarstvo financija - odjeljenje za BiH u Beču.

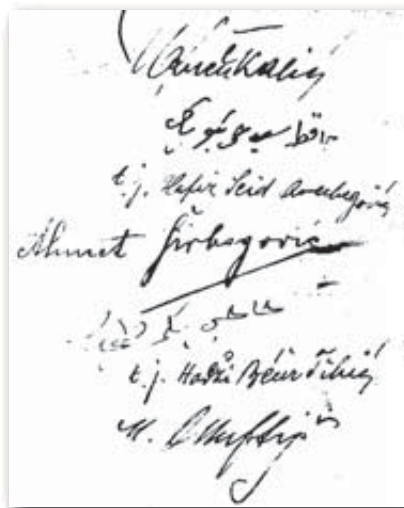
Tekst molbe glasi:

“Visoka zemaljska vlado, Ponizno potpisani usuđuju se najponiznije zamoliti Visoku zemaljsku vladu, da bi im blagoizvolila dozvoliti otvorenje islamske čitaonice, za koju smjerno molbi pravila prilažu. Svoju smjernu molbu potkrepljuju time, da osjećaju živu potrebu tog humanitarnog društva, da bi i oni bar na nekoji način svoju dušu i osjećaje oplemenjivati mogli čitanjem dobrih i korisnih stvari. Prema svojem odgoju i naravi ne mogu biti članovima postojeće čitaonice u Gračanici, ne radi razloga nesnošljivosti ili prezira od čega daleko stoje, nego jedino radi toga, što se ne mogu prilagoditi onome dubu i onome vladanju, koje se od njih u ovakvom društvu zahtjeva. Ponizno potpisani bi više puta vršili svoje vjerske dužnosti, a s druge strane htjeli bi da uživaju više slobodne kretnje, što ne bi dosadanjim po jedinim članovima bilo pravo te time, te time da se uklone nesuglasice i svaki sukob odlučiše se ponizno potpisani za dozvolu otvorenja nove čitaonice zamoliti Visoku zemaljsku vladu za odobrenje.

U nadi da će Visoka zemaljska vlada smjernu molbu uslišiti bilježe se u poniznosti.”

Molbu su potpisali: Mujaga Kučukalić, Hafiz Seid Omerbegović, Ahmed Širbegović, Hadži Bećir Tihic i M. Muftić.

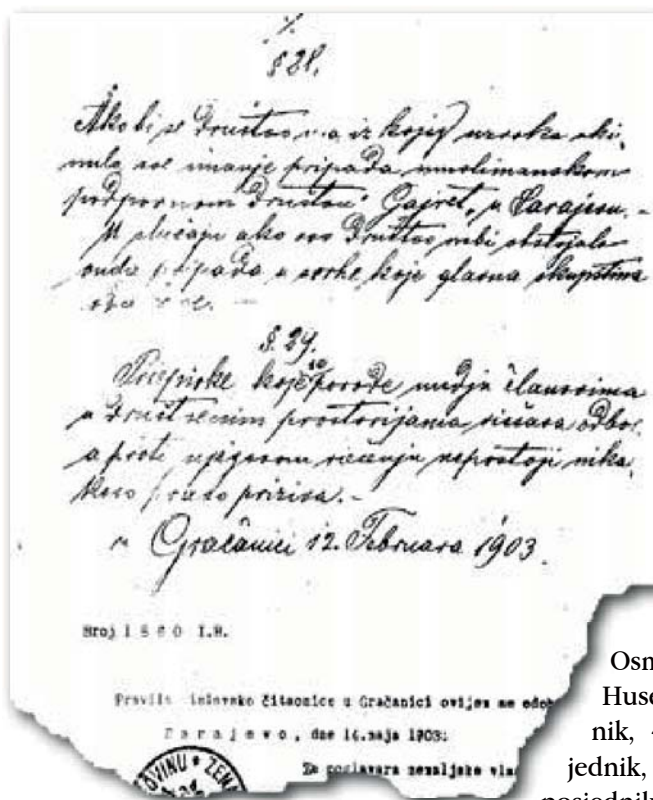
(prilog faksimil sa originalnim potpisima pet članova Privremenog odbora):

Prema članu 2. priloženih Pravila Islamske čitaonice u Gračanici, čitaoničko društvo sakuplja se sa ciljem, da rasprostire prosvjetu, izobraženje, čovječnost i prijateljsko zabavljanje, slijedećim sredstvima: čitanjem političkih i poučno zabavnih dnevnika, znanstveno popularnih spisa i rasprava, te privređivanjem društvenih i drugih poštenih igara.

Dalje u pravilima, po uobičajenom redu, govori se o sredstvima čitaoničkog društva, članovima društva, njihovim pravima itd.

Nakon što je Zemaljska vlada u Sarajevu, po uobičajenoj proceduri, poslala izvještaj (29. aprila 1903. godine) Zajedničkom ministarstvu financija u odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu u Beču, sa priložima u vezi sa osnivanjem Islamske čitaonice u Gračanici, stigao je pozitivan odgovor (6. maj 1903.), uz zahtjev da se, kako je već Zemaljska vlada iz Sarajevu u izvještaju predložila, u čl. 2. Pravila “Islamske čitaonice” unese do-datak “državljanstvo članova i odredba o

Džaferović, posjednik, 21. Muhareмага Mujačić, posjednik, 22. Sadik-aga Mujačić, posjednik, 23. Salih ef. Sabrija, pekar, 24. Hadži Mustafa Sulejmanović, posjednik, 25. Osman ef. Hifziefendić, diurnista (dnevničar), 26. Hadži Abdaga Prohić, trgovac, 27. Mujaga Halilbegović, trgovac, 28. Mujaga Smailbašić, posjednik,

29. Hakija Ćerimagić, posjednik 30. Hadži Nuraga Prohić, posjednik, 31. Ibrahim ef. Čajić, posjednik, 32. Ibrahimaga Helić, posjednik, 33. Nuraga Naimkadić, posjednik, 34. Mehmed-aga Rešidbegović, posjednik, 35. Rešid-aga Suman, posjednik, 36. Osman Nuri Muftić, posjednik, 37. Ahmetaga Širbegović, posjednik, 38. Mustafa ef. Zukobašić, posjednik, 39. Omer ef. Hifziefendić, posjednik, 40. Osmanaga Koprić, trgovac, 41. Đulejman ef. Fazlić, trgovac, 42. Osman Mehinović, posjednik, 43. Husejn-aga Omerbegović, posjednik, 44. Mehaga Širbegović, posjednik, 45. Hasan-beg Jusufbegović, posjednik iz Orahovice, 46. Abdulah-aga Begović, posjednik iz Sokola, 47. Hadži Ahmetaga Spahić, posjednik, 48. Mula Salih Šabić, posjednik, 49. Mujaga Dizdarević, posjednik iz Sokola i 50. Šemso Hifziefendić, posjednik.

Većinu ovih članova naći ćemo kasnije u Turskoj čitaonici, kao članove i osnivače Turske čitaonice i knjižnice.